

LIBRIS

We know
books

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

REGEV, LIMOR

Supraviețuitor în lagărul copiilor / Limor Regev ; trad.
din lb. engleză de Miruna Andriescu. - București :

Librex Publishing, 2024

ISBN 978-630-6628-15-5

I. Andriescu, Miruna (trad.)

821.111

Editor: Ionuț Radu

DTP: Alexandra Tolocenco

Corector: Marian Busuioc, Evelin Ceciu / Corectura.ro

The Boy from Block 66

Copyright © 2021 Limor Regev

All rights reserved.

LIBREX PUBLISHING

Str. Episcopul Radu, Nr. 30, București

redacție: 0723 193 019

comenzi@librex.ro

www.librex.ro

Toate drepturile asupra ediției în limba română aparțin

Editurii Librex Publishing.

Copyright ©2024 Editura Librex Publishing.

LIMOR REGEV

SUPRAVIEȚUITOR ÎN LAGĂRUL CŢOPIILOR

*Traducere din limba engleză
de Miruna Andriescu*

Librex Publishing
2024

Cuprins

O copilărie fericită / 15

Berehovo devine Bergsas / 43

Armata germană intră în Ungaria / 61

Viața în ghetou / 69

Iadul numit Auschwitz / 83

Auschwitz 2 / 89

Auschwitz 1 / 101

Lagărul de muncă Łagischa / 107

Auschwitz / 123

Marșurile morții / 143

Buchenwald / 155

Călătoria spre casă / 187

Viața după război / 211

„Moshe, bunicul lui Roy, te rog să vii pentru binecuvântare.”

M-am ridicat și m-am îndreptat încet de spate. Cu pași mici, am mers spre nepotul meu, care stătea în fața mea, purtând o cămașă albă, fericit și emoționat. I-am zâmbit. Băiețelul blond care obișnuia să alerge la mine în fiecare luni pe drumul dinspre grădiniță, sărind și punându-și mânuța în mâna mea, ca să-l însoțesc acasă, devenise un tânăr înalt și chipeș. M-am oprit și am privit în jur la zecile de rude și prieteni care erau acolo pentru a-i sărbători bar mitzvah-ul¹. Ședeau la mese încărcate cu multe bunătăți.

Ochii mi s-au umplut de lacrimi. Am respirat adânc și am strâns mai tare cartea veche de rugăciuni care aparținea familiei Evei, soția mea. Cărțile fuseseră păstrate într-o cameră de rugăciune ferită din Slovacia, la adăpost de orice pericol, și au fost aduse în Israel de familia Evei. La bar mitzvah-ul fiecăruia dintre nepoții mei, le-am înmânat generațiilor viitoare. În cealaltă

¹ Bar mitzvah este o ceremonie evreiască ce marchează majoratul unui băiat și intrarea acestuia în responsabilitatea religioasă. În această ceremonie, de obicei la vârsta de 13 ani, băiatul devine responsabil pentru respectarea poruncilor religiei sale. Această etapă marchează trecerea de la copilărie la maturitate religioasă.

mână țineam o kipa² albă. Când am pus-o pe capul lui Roy și i-am văzut ochii albaștri cum mă priveau, amintirile m-au copleșit din nou.

La fel ca doi ani mai devreme, la celebrarea bar mitzvah-ului lui Itai, am închis ochii și m-am străduit să-mi alung din minte imaginile care-mi treceau prin fața ochilor. Erau la fel de reale și de vii de parcă s-ar fi întâmplat doar ieri, și nu cu zeci de ani în urmă. Am deschis iar ochii. Roy mă privea cu o expresie îngrijorată. I-am zâmbit, lăsând ca privirea lui plină de îngrijorare să mă ajute să revin în prezent. I-am dat cartea de rugăciuni, iar el a strâns-o cu putere. Lacrimi de emoție și mândrie stăteau să-mi curgă, la vederea nepotului meu ținând în mâini o moștenire permanentă a familiilor pierdute și a lumii copilăriei mele.

Am petrecut restul serii vorbind și râzând plăcut cu rudele și prietenii noștri.

În acea noapte mi-a fost greu să adorm. Gândurile mele se întorceau cu mulți ani în urmă, la acel copil inocent care aștepta cu nerăbdare momentul în care urma să-și sărbătorească intrarea în lumea adulților. Abia așteptam să-mi sărbătoresc bar mitzvah-ul în frumoasa Mare Sinagogă din Berehovo orașul ceh în care m-am născut și am crescut. Marea Sinagogă era întotdeauna plină de lume în zilele de sâmbătă și de sărbători și îmi amintesc bine atmosfera sa de sfințenie.

² Kipa, cunoscută și sub numele de yarmulke, este o căciuliță rotundă făcută din material textil sau tricotată, purtată de bărbați evrei sau uneori și de femei în semn de respect și acoperire a capului în timpul rugăciunii sau în alte situații religioase. Este un simbol important al identității religioase evreiești și respectului față de Dumnezeu.

Când eram copil și veneam la evenimentele familiei și ale prietenilor organizate în sinagogă, mă gândeam mereu la clipa în care va veni ziua mea cea mare. Mă și vedeam stând acolo, în ținută festivă, citind cu voce clară din Sefer Tora³, cu tatăl meu alături, înfășurat într-un tallit⁴ de sărbătoare, cu mâna pe umărul meu. În congregație, mi-l închipuiam pe bunicul aplecat asupra cărții de rugăciune, șezând pe banca unde se ruga de obicei, învăluit în șalul său alb de rugăciune, privindu-ne din când în când cu mândrie. Îl vedeam în ochii minții pe fratele meu mai mic alături de el și pe mama, care ne privea cu entuziasm din partea femeilor. Sinagoga se umplea până la refuz cu întreaga noastră familie extinsă, prietenii mei de la școală și cu numeroasele noastre cunoștințe din comunitate.

Realitatea a fost diferită de tot ceea ce-mi imaginam. Sinagoga nu numai că nu era aglomerată, ci era goală, cu excepția câtorva bărbați și femei mai în vârstă. În acel moment, în comunitatea noastră mai rămăseseră doar bătrânii, femeile și copiii. Toți ceilalți fuseseră mobilizați, inclusiv tatăl meu și toți ceilalți bărbați cu

³ Sefer Tora, sau „Sulul Torei”, este un sul sacru care conține textul complet al Torei, primele cinci cărți ale Bibliei ebraice, cunoscute și sub numele de Pentateuh (Geneza, Exodul, Leviticul, Numeri și Deuteronomul). Aceste suluri sunt scrise manual pe pergament de către un scrib specializat, numit sofer, folosind cerneală neagră și respectând reguli foarte stricte pentru a se asigura că textul este corect și sfânt.

⁴ Tallit, cunoscut și sub numele de talit, este o pătură specială din lână sau bumbac cu ciucuri la margini, purtată de bărbații evrei ca parte a tradiției liturgice și simbol al obligațiunilor religioase. Este purtată în timpul rugăciunilor de dimineață și de seară în zilele săptămânii, precum și în zilele de sărbătoare și în timpul rugăciunilor de Yom Kippur și Sederul de Pesah.

LIBRIS | We know
books

vârste de peste 20 de ani, și mulți dintre cunoscuții și membrii familiei noastre. Bunicul murise de mult și nu am avut nicio rudă de sex masculin alături de mine la această ocazie importantă. Mi-am ținut discursul doar sub ochii triști ai mamei, care privea din partea femeilor. Atmosfera din sinagogă era mohorâtă și apăsătoare, tristețea plutea în aer. Era o scenă foarte diferită de cea pe care mi-o imaginasem întotdeauna. Era cu două zile înainte de Roș Hașana⁵, 27 septembrie 1943.

Dar dați-mi voie să încep cu începutul...

O COPILĂRIE FERICITĂ

BEREHOVO 1930-1939

⁵ Roș Hașana este Anul Nou evreiesc, o sărbătoare importantă în calendarul religios evreiesc, marcată de reflecție, rugăciune și comemorare. Este sărbătorită în prima și a doua zi a lunii Tishrei, prima lună a anului civil evreiesc, care corespunde de obicei lunii septembrie sau începutului lunii octombrie în calendarul gregorian.

M-am născut în Cehoslovacia, într-o zonă numită Rutenia Carpatică. Era situată în apropierea graniței Cehoslovaciei cu Ungaria, România și Polonia, astfel încât acolo trăia o populație diversă, formată din diferite grupuri etnice care vorbeau mai multe limbi. E oarecum greu de crezut, dar în mai puțin de 30 de ani, orașul nostru a făcut parte din patru țări diferite, iar numele său a fost schimbat de mai multe ori. Cele două războaie mondiale au provocat aceste schimbări și au lăsat o amprentă distinctă asupra locului în care am trăit. De asemenea, schimbările au influențat în mod semnificativ și profund soarta evreilor din orașul meu.

Până la sfârșitul Primului Război Mondial, în 1919, întreaga zonă a Ruteniei Carpatice făcuse parte din vastul Imperiu Austro-Ungar. Înainte de a mă naște, orașul nostru era maghiar și se numea Bergsas. Locuitorii se considerau maghiari din toate punctele de vedere. Limba dominantă pe străzile orașului meu natal era maghiara, ca și cultura, și caracterul național. Sfârșitul Primului Război Mondial a adus multe schimbări, iar țările care au pierdut războiul au fost nevoite să plătească cu teritoriile care le-au fost luate și transferate statelor naționale înființate după război. Imperiul Austro-Ungar s-a prăbușit, iar în cadrul teritoriilor sale uriașe se aflau Polonia, Iugoslavia, Cehoslovacia și statul maghiar modern.

Germania, marea învinsă în acest război, a pierdut multe teritorii, printre care Regiunea Sudetă, care a fost anexată la Cehoslovacia. Ungaria, aliata Germaniei, a fost forțată să renunțe la întreaga regiune Carpatia Rusinilor. Aceasta a devenit, de asemenea, parte a noului stat Cehoslovacia. Prin urmare, noua țară era alcătuită dintr-o parte din teritoriile care aparținuseră Germaniei și din teritorii care aparținuseră Ungariei până în 1918. Germaniei i-a fost greu să accepte separarea de Regiunea Sudetă, unde trăiau trei milioane de etnici germani.

Statul maghiar nou-înființat a fost frustrat de transferul Ruteniei Carpatice, fiind silit să-și ia adio de la visul unei „Ungarii Mari”. Aceste două aspecte vor fi o latură importantă pentru înțelegerea evenimentelor care vor avea loc 20 de ani mai târziu, în 1938, marcând începutul evenimentelor care vor duce la izbucnirea celui de-Al Doilea Război Mondial.

Între timp, în 1919, locuitorii din zona noastră au devenit, din cetățeni maghiari ai Imperiului Austro-Ungar, cetățeni ai noului stat Cehoslovacia. Și numele orașului nostru s-a schimbat. Se numea Berehovo, nu Bergsas. Cu toate acestea, când un teritoriu își schimbă apartenența și are un alt steag, asta nu înseamnă neapărat că și populația civilă din zonă cunoaște o schimbare asemănătoare. Atașamentele emoționale ale oamenilor nu se schimbă repede și nu se adaptează odată cu ritmul tulburărilor politice sau internaționale. Chiar și sub steagul ceh, mulți dintre locuitorii regiunii noastre au continuat să vorbească în maghiară și și-au păstrat tradițiile și obiceiurile maghiare, care făcuseră parte din viața lor timp de secole.

Pentru cea mai mare parte a populației, schimbarea a fost artificială și nu corespundea cu sentimentul și mândria lor națională. Aceștia au rămas loiali identității lor maghiare.

Acest fapt a avut un efect profund asupra vieții noastre.

Toate acestea s-au întâmplat înainte să mă nasc eu, dar contextul istoric este foarte important pentru a înțelege succesiunea evenimentelor.

În majoritatea locuințelor din Berehovo se vorbea maghiara, pe lângă cehă, care era limba oficială. Majoritatea școlilor erau în limba cehă, dar existau și instituții de învățământ în limba maghiară. Noi, evreii, vorbeam și idiș, și, de fapt, de la o vârstă fragedă am vorbit zilnic și în mod regulat trei limbi.

Ne bucuram că făceam parte din Cehoslovacia. Acest stat tânăr instituise egalitatea de șanse și ne-a permis multora să ne îmbunătățim situația economică prin muncă susținută și educație. Prietenii și vecinii noștri nonevrei nu au profitat de această oportunitate. În sinea lor, mulți dintre ei erau nemulțumiți de progresele înregistrate de evrei în statul ceh, iar mulți dintre vecinii noștri au rămas maghiari loiali.

Berehovo era un oraș tipic de țară, înconjurat de dealuri rustice, sate și zone agricole. De pe străzile sale vedeam numeroasele podgorii vecine. Orașul era străbătut de râul Horca, iar centrul său era strada principală largă numită Corso, promenada.

Evreii din Berehovo controlau comerțul și profesiile liberale; au înființat fabrici și au cumpărat proprietăți și podgorii.

Evreii au înființat mari fabrici în Berehovo, inclusiv fabrici de cărămidă, depozite de cherestea, mine de cărbune și mori de făină. Alții dețineau multe dintre magazinele din piețe, precum și farmacii și un hotel mare pe strada principală. Vecinii noștri nonevrei erau invidioși pe succesul nostru. Au avut aceeași oportunitate inițială, dar nu au fost capabili să profite de ea. Comunitatea noastră evreiască încuraja educația și munca susținută. Pentru a ne câștiga existența, trudeam cu sârguință și nu mergeam la cârciumi. Prin perseverență și muncă asiduă, multe dintre afacerile alor noștri au prosperat, iar prin educație ne-am remarcat în profesiile liberale. Marea majoritate a medicilor, avocaților și inginerilor din Berehovo erau evrei.

Berehovo era un oraș relativ mic, iar noi, evreii, reprezentam aproximativ o treime din populație. Aproape toată lumea se cunoștea și ne simțeam în siguranță când mergeam pe străzi, pe multe dintre ele aflându-se afaceri evreiești. Comunitatea noastră era bine reprezentată și în instituțiile de învățământ superior.

Aceste succese au generat ostilitatea și invidia care aveau să apară mai târziu. Nonevreei vedeau cum creștea numărul proprietarilor evrei de pământ și al afacerilor evreiești de succes, în comparație cu masa de muncitori simpli care trăiau în sărăcie, întreținându-și cu greu familiile. Treptat, ostilitatea lor a sporit, odată cu prosperitatea economică și creșterea puterii evreilor în industrie și comerț.

Noi, evreii, nu eram deloc conștienți de sentimentele care mocneau ale prietenilor și vecinilor noștri nonevrei,

care vor erupe și vor degaja ca o lavă vulcanică încinsă, când terenul va fi pregătit.

Educația și statutul economic solid nu au însemnat că am renunțat la simbolurile religioase. Păstram cu strictețe tradițiile evreiești. Unii dintre noi se defineau drept ultraortodocși și se îmbrăcau în consecință, dar eram cu toții tradiționaliști și foarte riguroși în privința respectării poruncilor religioase. Bărbații evrei purtau pălării, iar noi, copiii, la fel. Purtam haine obișnuite. Tatăl meu purta pălărie, dar nu și-a lăsat barbă.

O pălărie era, de fapt, kipa din acele zile – semnul distinctiv al părinților noștri și al copiilor noștri.

La fel ca toate familiile evreiești din Berehovo, țineam șabatul⁶ și legile cușer⁷. Mergeam la sinagogă în mod regulat și țineam toate sărbătorile.

Religia făcea parte integrantă din viața noastră de zi cu zi. Tânărul stat ceh susținea libertatea religioasă, așa că nu ne simțeam izolați sau amenințați în vreun fel.

Comunitatea noastră era bine-cunoscută în regiunea înconjurătoare pentru numeroasele instituții active

⁶ Șabatul, cunoscut și sub numele de Sabat, este ziua de odihnă săptămânală în iudaism, respectată de la apusul soarelui vineri până la apusul soarelui sâmbătă. Este una dintre cele mai importante și sacre tradiții ale religiei iudaice, având atât semnificații religioase, cât și sociale. Termenul „Șabat” provine din ebraică și înseamnă „a se odihni” sau „a înceta”.

⁷ Termenul „cușer” (sau „kosher” în engleză) provine din ebraicul „כָּשֵׁר” (kasher), care înseamnă „adecvat” sau „potrivit”. În contextul iudaismului, „cușer” se referă la alimentele și preparatele care respectă regulile dietetice evreiești, cunoscute sub numele de kashrut. În afara comunității evreiești, termenul „cușer” a devenit uneori sinonim cu „pur” sau „legitim”. În anumite contexte, poate fi folosit metaforic pentru a indica faptul că ceva este corect sau în ordine din punct de vedere etic sau legal.

de rugăciune și de Tora, răspândite pretutindeni. Marea Sinagogă din Berehovo, în toată splendoarea ei, se afla în centrul orașului și atrăgea multă lume în zilele de sâmbătă și de sărbători. Erau și alte lăcașuri de cult, băi rituale, școli religioase și alte mici instituții educaționale. Aveam grijă să respectăm legile religioase. Era o tradiție transmisă din generație în generație.

În ziua de Iom Kipur⁸ ne adunam la sinagogă. O atmosferă de sărbătoare umplea străzile orașului, iar în spațiile publice, oamenii se salutau cu „fie ca numele tău să fie scris în Cartea Vieții”. Datorită prezenței substanțiale a evreilor în viața culturală a orașului și dedicării față de poruncile către „om și prietenul său”, Iom Kipur își punea amprenta asupra întregului oraș.

În fiecare vineri, înainte de cină, tata, fratele meu mai mic Arnold și cu mine mergeam la sinagoga din cartier, care era aproape de locuința noastră. După slujbă, ne întorceam acasă, recitam binecuvântarea vinului și ne desfătam cu mâncărurile delicioase pregătite de mama. Îmi plăcea foarte mult cina de vineri seara în casa părinților mei. După ce mâncam, ne vedeam cu bunicul, bunica, unchii și mătușile noastre. Stăteam de vorbă cu toții până la ore târzii.

Sâmbăta dimineața mergeam la sinagoga centrală, „Oseh Hesed” („Facerea de bine”). Era a doua sinagogă ca mărime din Berehovo, doar puțin mai mică decât

⁸ Iom Kipur este ziua în care evreii caută iertare pentru păcatele comise în anul precedent, atât față de Dumnezeu, cât și față de semenii. De la apusul soarelui în ajunul Iom Kipur până la apusul soarelui a doua zi, evreii practică un post total, abținându-se de la mâncare și băutură. În timpul acestui post de 25 de ore, sunt interzise și alte activități, cum ar fi spălatul, folosirea produselor cosmetice, purtarea încălțăminte din piele și relațiile conjugale.

minunata sinagogă din centrul orașului. Se afla la aproximativ 25 de minute de mers pe jos de casa noastră. În zilele de sărbătoare mergeam cu toții la sinagogă, îmbrăcați în alb. La fiecare colț de stradă ne întâlneam cu vecini și cunoștințe.

Rudele mele care au vizitat orașul după război au spus că în curtea sinagogii „Facerea de bine”, care există și azi, a fost ridicat un monument care comemorează miile de victime: evrei din oraș.

Cea mai mare parte a zilei de sâmbătă o petreceam acasă, cu familia. Străzile erau liniștite. Cele mai multe gospodării nu aveau mașini particulare pe atunci, iar principalul mijloc de transport în comun era trăsura, condusă de un birjar. Călătoream foarte puțin, chiar și în zilele lucrătoare. Principalul mijloc de deplasare era mersul pe jos.

În fiecare sâmbătă după-amiază ne plimbam pe străzile orașului. Îmi amintesc tinerii, stând pe băncile răspândite de-a lungul străzii principale, pe bulevardele mărginite de copaci. O mulțime de tineri se adunau acolo, vorbind și râzând.

Ne defineam drept religioși sioniști. Spre deosebire de multe țări din Europa de Vest, unde evreii s-au distanțat de iudaism și au aderat la sionismul laic, părinții mei considerau religia o parte integrantă a faptului că erau sioniști și păstrau tradițiile și obiceiurile.

Berehovo avea o mare organizație sionistă, iar tatăl meu a fost un participant activ. În copilăria mea, familiei mele i s-a oferit un certificat de imigrare în Eretz Israel. În acei ani era încă posibil să emigrez în Israel, iar după ce națiștii au venit la putere în Germania în 1933, mulți

evrei au hotărât să părăsească Europa și să plece în Israel. În această perioadă, antisemitismul s-a amplificat în Germania nazistă și în țările din Europa de Est, dar acolo unde trăiam noi nu exista niciun sentiment de ostilitate din partea celor din jur sau teamă în rândul evreilor. În copilărie nu am cunoscut antisemitismul.

Părinții mei se gândeau să emigreze. Tatăl meu, sionist înfocat, își dorea foarte mult să plece în Eretz Israel, dar părinții mei au discutat cu membrii familiei extinse și toți și-au exprimat rezervele de principiu în legătură cu această idee. Nu exista posibilitatea ca toți membrii familiei să poată veni, deoarece numărul de permise era limitat. Chiar dacă ar fi fost posibil, nu sunt sigur că în acele vremuri, când evreii din zona noastră nu percepeau niciun pericol, întreaga mea familie s-ar fi hotărât să părăsească un loc care îi fusese casă de generații.

Membrii familiei noastre extinse au fost de părere unanimă că, dacă întreaga familie ar fi rămas în Cehoslovacia, mutarea tatălui și a mamei mele într-un loc îndepărtat și izolat ar fi dus la însingurarea lor. Relațiile de familie în comunitatea evreiască erau calde, foarte apropiate și pline de grijă reciprocă. Duceam vieți plăcute și bune, cu multe momente de bucurie și sărbătoare în compania familiei noastre extinse, care locuia în oraș.

În plus, Țara lui Israel era cunoscută ca având un climat torid și înăbușitor și era nedezvoltată din punctul de vedere al infrastructurii sau al locurilor de muncă, fiind sub controlul deplin al Marii Britanii. Nu era clar cum și-ar fi putut câștiga traiul, iar schimbarea părea deosebit de dificilă.

Au renunțat la această idee.

Am avut o copilărie foarte fericită la Berehovo.

Locuiam pe strada Seicheni nr. 46, o stradă laterală liniștită. Situată aproape de centrul orașului, clădirea spațioasă includea un magazin de alimente și articole de uz casnic. Mai erau și clădiri rezidențiale, și alte proprietăți.

Zona noastră de locuit includea trei apartamente cu camere spațioase. Bunicii mei, Clara și Meir Kessler, locuiau într-un apartament. Unchiul și mătușa mea, Șloima (Șlomo) și Hani Leinsider, și cei doi copii ai lor, Magda și Zulik, locuiau în cel de-al doilea apartament, iar ultimul apartament era locuința noastră, unde părinții mei, Herman și Paula Kessler, locuiau cu fratele meu Arnold și cu mine.

Mătușa Hani era sora tatălui meu și erau foarte apropiați. Arnold și cu mine eram, de asemenea, buni prieteni cu cei doi verișori ai noștri, Magda și Zulik, și ne petreceam cele mai frumoase momente împreună.

La intrarea în complexul nostru de locuințe era un nuc pecan mare și frumos; îi vedeam ditamai crengile de la fereastra sufrageriei. Noi, copiii, așteptam în fiecare an să se coacă nucile pecan și petreceam ore întregi cățărându-ne în copac ca să le culegem și strângând nucile căzute. Nucile pecan cresc învelite într-o coajă verde și, când decojeam miezul, ne umpleam de pete maronii pe mâini. Părinții ne certau pentru că petele erau persistente și greu de scos. În toată copilăria mea, nucul pecan a fost alături de mine și mi-a rămas întipărit în memorie până astăzi.